

Интервју: проф. др Мирослав Н. Јовановић, Економска комисија Уједињених нација, Женева

„То је моје мишљење, своје рекох и спасих душу!“, рекао је проф. Јовановић на крају овог разговора. Уз то, скренуо нам је пажњу да обавезно назначимо да је све што је рекао само и искључиво његово виђење ствари, које ни на који начин не обавезује институције у којима ради.

Иначе, професор Јовановић је рођени Новосађанин. Школовао се у Новом Саду, а после и у Београду и Америци. Касније, своју стручност доказивао је широм света. Наиме, он је предавач на десетак светских Универзитета, од Србије до Токија, аутор је и уредник на десетине књига и уџбеника. Запослен је у Економској комисији Уједињених нација, а од скоро и на Европском институту, Универзитета у Женеви, као предавач на предмету Економска политика ЕУ.

Прво питање које смо му поставили, а које је инспирисано једним његовим недавно објављеним текстом (http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1165362) је било: „Да ли глобализација има смисла и какав је то пројекат?“

То је један изузетно снажан антиглобализацијски чланак. Један део тог чланка је објављен и на српском. Глобализација има своје позитивне и своје негативне стране. У финансијском смислу, глобализација доноси велику слободу кретања капитала, поготову у последњих двадесетак година. То није ништа ново, то је само тзв. рефлаширана стара ствар. То је исто оно што се догађало пре I светског рата. Тачније би било ову појаву назвати реглобализација. Било како било, глобализација је допринела јако брзом ширењу одређених финансијских криза по свету. То су тешкоће као што је пре десетак година била она у Азији, па захватила Русију и Бразил. То је све последица глобализације. Много брже се преносе ти негативни, али и позитивни токови. Јесте да је глобализација продубила и проширила кризу али, с друге стране, да није било глобализације те исте државе не би успеле да достигну ниво привредног развоја који данас имају. Такође, глобализација је донела један стандардизовани ниво услуга, пре свега ту мислим на комуникацијске услуге. С друге стране, уједначавање стандарда носи један негативан аспект упросечавања људи јер се на тај начин губи она непоновљива индивидуалност сваке особе. Јер, ако сви треба да мисле и понашају се на исти начин,

онда крајњи циљ глобализације није ништа другачији од крајњег циља комунизма.

На искуствима земаља из окружена, колико ће приступање Србије ЕУ, самој држави донети користи?

Готово је извесно, бар у теорији, да ће ЕУ прихватити Србију у наредном периоду. Али, шта ако нас ЕУ не прихвати или се распадне пре приступања Србије што је исто тако могуће? Ако имамо могућност распада држава, увек постоји и могућност савеза држава. Постоје и веома озбиљна научна дела о потреби изласка Велике Британије из ЕУ. Чак и ту постоји преседан, јер је на пример Гренланд иступио из ЕУ. Други ниво ствари су искуства земаља истока које су већ ушле у ЕУ. Наиме, њихова искуства су учинила да те земље постану велики скептици. Ту посебно мислим на Чешку и Пољску јер је код њих јако велико и јасно разочарење. Они су се пријавили за приступање једној врсти ЕУ, а кад су десет година после тога приступили, они су приступили сасвим другачијој ЕУ која им је нудила много мање од онога што су они мислили и вероватно с правом очекивали десетак година раније. ЕУ се показала много мање издашна по питању оснивања фондова за развој неразвијених региона, пољопривреде, итд. Што се тиче Србије, она би могла да има велике користи од приступања ЕУ, јер би постала много уређенија и боље организована држава него што је сада. Вероватно би се смањила и корупција, али, тако нешто се може постићи и без тога, јер нико не може да каже да Швајцарска, Норвешка, Исланд, Линхенштајн нису демократске и добро организоване државе. Напротив, не само што је у овим државама демократија много дужа и условно речено дубља од оне у ЕУ, него су и саме земље много богатије. Нпр. становници Швајцарске већ деценијама, на референдумима, одбијају да приступе ЕУ. То значи да може постојати и врло демократски оријентисана држава, економски веома просперитетна и изван ЕУ.

Мислите ли да би то за Србију било добро?

Било би добро, али ипак све зависи по коју цену.

Да, али у целој тој причи најтеже је задржати сопствени идентитет?

Да, али не могу да кажем да су Холандија или Италија изгубиле свој идентитет иако су

већ 50 година у ЕУ. Напротив, део економског и политичког просперитета се прелио и на ту страну. Јер, ако је нека земља „прљава“, „мусава“, презадужена и сл. она не може тако лако да задржи свој идентитет, док, с друге стране, финансијски јака и просперитетна држава може више средстава да издвоји у те сврхе. Иако изван ЕУ, Швајцарска, Норвешка и Исланд имају најстарији парламент у Европи и оне нису изгубиле свој идентитет.

Да ли би брже придруживање ЕУ донело Србији више инвестиција, или би обрнуто, веће инвестиције подстакле брже придруживање?

У случају Србије, претпостављам да би дошло до нешто већег прилива страног капитала. Али, улагања су велика и у земље које нису чланице ЕУ. Ипак, само чланство даје извесне погодности по питању иностраних инвестиција. Не треба уопште да се заварavamo да би приступањем или на путу ка чланству дошло до неког енормно великог инвестирања у Србију. Кажем генерално, мада је нешто већи прилив ипак могућ. Велика улагања, поготову када је производња у питању, ни у ком случају не иду у земље ЕУ, него напротив, иду у Кину. Тако да, реално, не можемо се надати да ако и када уђемо у ЕУ ће сви наши проблеми бити решени. Па ушле су и Мађарска и друге земље југоисточне Европе, које су пре десетак године биле занимљиве за инвестирање, али без обзира на то што су трошкови производње нижи у Мађарској него у нпр. Немачкој, фабрике се затварају и производња се сели у Кину. Не само зато што је тамо производња јефтинија, него је и много ефикаснија. Тако да, ако ми желимо страна улагања, можда би било zgodно, да не гледамо само у ЕУ, јер велика већина земаља на свету не може да се такмичи са Кином по питању страних улагања у индустријску производњу. Производња услуга је потпуно друга ствар, али, за то опет имамо Индију. Дакле, производња роба и улагања у производњу роба су највећа сада, а биће и у наредној деценији у Кини. А пошто Кина има изузетно велике резерве долара и самим тим и могућности улагања, треба видети шта то у Кини не функционише а у шта би они желели да уложе своја средства, којих као што смо малопре споменули у резервама имају преко 1.000 милијарди америчких долара. Значи треба да размотримо ситуацију и размислимо шта би то ми могли да производимо, а где Кина или није довољно ефикасна или просто нема могућности за производњу. То би сада нпр. могла бити пољопривредна производња. Кина производи и извози многе пољопривредне производе, али то су они производи за које је потребно мало земље, а много рада. Неки од тих производа је рецимо бели лук, али зато с друге стране имају велики недостатак, пшенице, дувана, кукуруза итд. Зато, под један, поставља се питање, да ли бисмо ми могли да подстакнемо овакву врсту производње - за коју имамо све предуслове и под два, прошла су времена јефтине енергије и хране. Крај приче! Кинези, којих има скоро 1,5 милијарду и Индуси, који су постали богати и биће још богатији, прво су променили свој начин исхране. Они сада захтевају и у могућности су да плате квалитетнију храну, сиреве, швајцарске сиреве, месо ... а сви ови производи се посредно добијају преко кукуруза и житарица. Значи, то је нешто с чиме треба да рачунамо убудуће. Ми можемо и треба да

тежимо европској перспективи, али не као једином исходу, већ да видимо каква су дешавања на другим местима. У Русији на пример, која је сада изузетно богата, а која има огромне вишкове долара, а имаће их и даље. То су све потенцијални улагачи и ми треба да искористимо изванредне односе које имамо са те две земље. Јер, улазак у ЕУ ће бити изузетно тежак и горак, поготово што се тиче нових услова који ће нам стално бити постављани, између осталог и због тога што је врло нерешено и питање граница наше државе. То ће сигурно бити једна од највећих препрека.

Мислите ли да границе још увек нису дефинисане?□

Један од најважнијих услова за приступање ЕУ је да држава има добросуседске односе са земљама са којима се граничи и да нема територијалне спорове. Само је ствар тренутка, када ће нам се за преговарачким столом поставити питање о томе да ли ми треба да имамо добросуседске односе са Косовом или не. Исто тако, питање које се може поставити је и назовимо то и реорганизацијом ове сада већ значајно сужене Србијце, а то је да ли ће нам сада отцепити и Војводину и Рашку област. То је све још на јако дугачком штапу, тако да се ја у потпуности слажем са оним што је рекао господин Цобел, немачки амбасадор, а то је да Србија може да се нада прикључењу негде у следећих 20, па можда чак и 25 година. Он сматра да ће Србији бити потребне бар две деценије за то, а ја томе додајем само чињеницу да се Србија мења из године у годину, али исто тако се и ЕУ мења. Тако да ми не знамо како ће ЕУ изгледати за 5, 15 или 25 година. Да ли ће она бити проширена, да ли ће уопште да постоји, које земље ће да јој приступе, које да из ње иступе, да ли ће бити снажнија него што је сада или ће бити само једна љуштура са врло мало садржаја. Јер, као што смо већ поменули, све се мења и оно што је ЕУ данас није оно што је била пре десет година, и потпуно је другачија од онога што је била пре 20 година. Та друга страна се јако често заборавља. Да ли ће за 5, 10, 20 година ЕУ и даље бити толико примамљива за нас? Да ли ће тада она бити и довољно примамљива за оне земље које су сада чланице да у њој и остану? То ми не знамо! А то је она друга страна једначине, која се сада не поставља у разговорима јер се сматра да оно што данас постоји, ће постојати и сутра само снажнијим интензитетом. Што није тачно.

Споменули сте могућност одвајања Војводине од Србије. Да ли мислите да је то извесно?

Да, споменуо сам то, али само као теоретску могућност. Да ли ће ЕУ тражити територијално преуређење унутрашњих односа, а које може укључивати и питање одвајања Војводине и Рашке? Не кажем да ће то бити, али кажем да постоји и могућност

једног таквог захтева.

У том случају, то би онда могла бити још једна препрека која ће продужити пут ка прикључењу, зар не?

То се никад не зна поуздано, јер ако ЕУ хоће да прихвати неку земљу онда она нађе начина да убрза поступак као што је то био случај са приступањем Словачке. Преговори су почели три године после Чешке, а заједно су примљене обе државе. То је био убрзани поступак. Али постоји и успорени поступак. Када су Шпанија и Португалија улазиле у ЕУ, иако је био циљ да се оне прихвате до одређеног датума, оне су ушле тек две године после тога. Дакле, све је могуће. ЕУ има дискреционо право да бира кога ће, када и каквог да прими у своје чланство. Објективних критеријума, који могу да се ставе на папир, нема. Постоје критеријуми из Копенхагена, који су скоро већ двадесет година стари (потичу из 1991. године) и који су јасни али прилично отворени. Тамо се каже да земља мора да има тржишну привреду, која може да издржи конкуренцију, треба да има демократско државно уређење, да има добросуседске односе ... Али, шта то конкретно значи? Шта то посебно значи у нашем случају? Нпр. Кипар је имао територијални спор са Турском, али је ипак ушао у ЕУ, као „скраћени“ Кипар. Али, то не значи да ће ЕУ то и поновити. Сада, многи сматрају да је то била грешка и да је као такву не треба поновити, јер свака земља унутар ЕУ може да блокира преговоре и прекине приступање у било ком тренутку. Не заборавимо да је Француска била прва земља, чланица ЕУ која је признала независно Косово, тако да они могу да траже да и Србија подржи ту одлуку пре било каквих озбиљних разговора. Тако да мислим да је та прича о придруживању још на јако, јако дугачком штапу.

Значи, било како било, на нама је да научимо да живимо са њима или без њих. Суштински, битно је економски оснажити земљу и ..... па можда је у ствари у томе кључ. Да смо ми финансијски јача држава, можда бисмо у том случају били много пожељнија потенцијална чланица?

Могуће, али да смо ми стабилнија и економски јача држава, питање је да ли бисмо ми тада уопште и желели да уђемо у ЕУ? Јер, нпр. Швајцарска је и стабилна, и финансијски и привредно веома снажна држава, исто тако и Норвешка, па оне ипак не желе чланство. Тако да друштвено политичка, парламентарна, економска и финансијска стабилност, за чланство у ЕУ није неопходна, али је пожељна. Не може да штети.

Кад не може да штети, који су онда разлози због којих Швајцарска не жели да приступи ЕУ?

Зато што би то Швајцарској битно штетило. Не само због тога што би Швајцарска као најбогатија чланица била и највећи нето доприносилац буџету ЕУ, него и због специфичности парламентарне демократије и начина комуникације државних органа са становништвом. Наиме, у Швајцарској, народ се врло често пита за мишљење. Сваких неколико месеци, за одређена питања, иде се на национални референдум. На тај начин, политичари и парламент имају једну непосредну комуникацију са народом. Они их питају да ли, на пример, желе да продавнице раде један сат дуже четвртком увече? А што се тиче ЕУ, законе доноси европска комисија, која је у ствари једна стручна служба која није изабрана, него је ту постављена. Она доноси правила који морају да се примењују у свих 27 земаља, а да се народ ништа не пита. Такав начин функционисања државе је за Швајцарце неприхватљив и због тога се они већ деценијама на референдумима изјашњавају против приступања ЕУ. Сада постоји одређена процедура са саветом министара за одлучивање у оквиру одлучивања Европског парламента и много је боље него што је било раније али и даље нема непосредног додира са народом. Овом приликом, не желим да доносим суд о томе да ли је виши или нижи ниво демократије у Швајцарској или у Европској унији, само износим чињенице да у ЕУ одлуке доноси Европска комисија и имплементира их у све државе чланице, док у Швајцарској о томе одлучују гласачи.

Да ли је то онда демократија у свом најбољем облику?

Многи сматрају да у ЕУ постоји демократски дефицит и да су Европске интеграције у ствари један пројекат елите који се спроводи без обзира на мишљење народа. Јер, када елита која се налази на властодржачким положајима када нешто одлучи онда то и спроведе. Ако у некој земљи мора да се иде на референдум и ако резултат референдума буде негативан, онда се иде на нове референдуме док не добију позитиван резултат. Или, просто направе другу врсту споразума која не мора да иде на референдум и онда опет исту ствар успеју да прогурају иза леђа народу, као што је то нпр. било у већини случајева по питању увођења евра који нигде, осим у Ирској није ишао на национални референдум, а и тамо је пропао.

Да ли је онда у ствари решење у ЕУ или не? Да ли онда једна финансијски стабилна и потпуно демократски оријентисана држава, може да егзистира (условно речено) сама за себе, независно од тога да ли је чланица или није?

Може. Може, али треба да има један посебан трговински споразум са ЕУ, као што то имају Швајцарска и Норвешка.

Зар не би то онда за Србију било најбоље решење у овом тренутку?

Е, а шта је најбоље решење? Оно што је најбоље за вас, можда није најбоље за неког другог. Ипак народ треба да се пита, јер до сада је јако пуно народу обећавало, о томе колико помоћи је стигло и сл. и ти бројеви су врло високи. Али, ако питате народ на улици, у продавници, ... да ли су видели и један евро од тих неколико милиона који су стигли, они ће вам рећи да нису. Једино што они виде је да нас та ЕУ стално за нешто притиска, да нешто захтева већ годинама, а наставиће и даље.

Према мишљењу британске ревизорске куће PricewaterhouseCoopers, Србија заузима треће место по питању атрактивности инвестирања у производњу, значи негде у рангу са Русијом, Кином и Индијом, које су до сада држале ту позицију.

Тачно, то јесте њихово мишљење. Међутим, поставља се питање колико је Србија тренутно заиста интересантна за инвестирање? Рецимо, тренутно је изузетно неповољна клима за инвестирање, пре свега због снажног динара. Јер, они који инвестирају, желе да максимално искористе све предности тог тржишта. На пример, једна од великих предности је и релативно јефтина радна снага, али због тренутног курса динара, радна снага постаје изузетно скупа. Скупа радна снага би била изузетно добра и позитивна ствар када би та скупина била надокнађена једном изузетном продуктивношћу. Али, колико ми је познато, то није случај код нас. Или, рецимо иновације. Када бисмо измислили неки нови лек, технику, електронику која се тражи и тада би висока цена радне снаге била оправдана. Али, ни тога нема, а динар је скуп. Трошкови су веома високи и они не могу да се амортизују, односно смање због клизајућег или девалвираног курса динара. Значи, то је оно што одбија потенцијалне инвеститоре. А политичари и аналитичари, или не знају или беже од једне велике тегобе која нас чека за две године, а то је демографска катастрофа у Европи. Што значи да ће, негде од 2010. године, веома велики број запослених отићи у пензију, то је она „бабу боом“ генерација. Због тога ће у целој западној Европи настати једна велика „демографска рупа“. Што значи да данас, у просеку, њих четворо раде и уплаћују у пензијски фонд за једног пензионера. Од 2010. то ће се битно променити, тако да ће на свака два запослена, постојати један пензионер. Такви, негативни демографски трендови се догађају и у Србији и нико о томе не размишља. Ако се ослободи проток радне снаге, тако да људи могу да путују и раде по ЕУ, нова генерација грађана Србије која сада стасава ће добити шансу за запослење у ЕУ. Наиме, у ЕУ ће тада настати вишак радних места, а мањак људи који ће моћи да их попуне. Тада ће људи из источне Европе, бити у много бољој позицији јер ће они који желе да раде и зараде добити своју шансу. Мало ко о томе размишља. У производњи, Србија не може много шта да понуди, али може да понуди оно што Европу занима, а то су услуге. Саобраћајне услуге, путеви, железнице, наравно уз значајно обнављање постојеће и изградњу нове

инфраструктуре. Затим интелектуалне услуге, образовне услуге, улагање у образовање инжињера, аналитичара итд јер ће улагање у материјану производњу, првенствено бити у Кини. Али, новац, велики новац не лежи у материјалној производњи. Новац се зарађује у дизајну, истраживању, у креирању, изради прототипова и продаје свега тога ономе ко ће то да производи. Те због тога наша шанса лежи у образовању младих кадрова за овакве професије. Познато је да су наши људи веома инвентивни, јер ако погледате наше људе који раде у иностранству, они су увек међу првима, али желе да за то буду признати не само тапшањем по рамену, већ и сваког првог у месецу. То код нас није увек био случај.

И за крај, да закључимо. Шта мислите да би Србија требало да уради да би подстакла већи прилив иностраног капитала?

Има неколико ствари које бисмо могли сврстати у краткорочне и дугорочне циљеве. У што краћем року, обавезно снизити курс динара, да ли уз помоћ тонућег курса динара или девалвације, а у средњем и дужем року инвестирати у образовање кадрова. Али, ипак кључ је у географском положају, где пре свега мислим на саобраћај али и на пољопривредну производњу. Поготово за оне који могу да се обавежу да ће у дужем року улагати у њу. Мислим да је један од могућих и снажних партнера Кина, која притом и не условља сарадњу на онај начин на који то ради ЕУ. При том наравно не сматрам да треба да скренемо са Европског пута, али увек треба да имамо у резерви веома добре и снажне partnere. Јер, ако је ЕУ наша једина могућност, онда себе излажемо могућностима уцена.

Разговарала: мр Мирјана Максимовић

пренето из ЛД магазина